

Elżbieta Mirga-Wójtowicz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska)

Kobiety Romskie na X Kongresie Kobiet w Łodzi

W dniach 16–17 czerwca 2018 roku pod hasłem: *Wszystkich praw. Całego życia!* odbył się w Łodzi ogólnopolski, jubileuszowy X Kongres Kobiet¹. Tegoroczne wydarzenie było wyjątkowe, Kongres odbył się w duchu 100. rocznicy uzyskania praw wyborczych przez kobiety na ziemiach polskich, a do organizacji Kongresu Kobiet, obok wielu różnych krajowych i zagranicznych instytucji², przyłączyło się również Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE³. Zdobyć tak ważnego partnera – międzynarodowej instytucji skupiającej 57 państw świata – zaowocowało stworzeniem, wśród wielu interesujących paneli dyskusyjnych i sesji tematycznych, wyjątkowego Centrum Międzynarodowego. Centrum, które zostało uruchomione podczas trwania Kongresu, postawiło sobie za cel poruszenie, z różnorodnych perspektyw, problematyki niskiego udziału kobiet w polityce, rozbijania „szklanego sufitu”, tworzenia sieci kobiecych w polityce budujących solidarność, promujących integrację społeczną w lokalnych społecznościach czy udziału kobiet reprezentujących mniejszości narodowe i etniczne. Szczególne miejsce zostało poświęcone kobietom romskim, ich aktywności w procesie wyborczym, w życiu publicznym i politycznym. Zdecydowano się pokazać z jakimi trudnościami mierzą się kobiety, biorąc pod uwagę różne klasy społeczne, wykształcenie, zamieszkanie, pochodzenie – tu także etniczne zróżnicowanie. Tego rodzaju agendę zaproponował Punkt Kontaktowy dla Romów i Sinti⁴ Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) i zaprosił do aktywnego udziału w dwóch panelach dyskusyjnych kobiety romskie. Tym samym, po raz pierwszy w historii Kongresu, oficjalnie poruszono temat Romów. Jako jedna z czterech kobiet romskich zaproszonych przez Punkt Kontaktowy dla Romów i Sinti w ODIHR, reprezentowałam polskie kobiety rom-

¹ https://www.kongreskobiet.pl/pl-PL/news/show/x_ogolnopolski_kongres_kobiet_-_program

² https://www.kongreskobiet.pl/pl-PL/text/organizacje_partnerskie

³ <https://www.osce.org/>

⁴ <https://www.osce.org/roma-and-sinti>

skie. Udział w kongresie wzięły również Carmen Gheorge z Rumunii, Nesime Saliowska z Macedonii i Natalia Duminica z Mołdawii.

Poniżej przedstawiam główne fragmenty i tezy mojego wystąpienia.

Rok temu, 8 czerwca 2017 roku, miało miejsce oficjalne otwarcie⁵ Europejskiego Romskiego Instytutu Kultury i Sztuki z siedzibą w Berlinie/European Roma Institute of Culture and Art (ERiac)⁶. Powstanie Instytutu poprzedzone było czteroletnią wytężoną pracą grupy romskich badaczy, akademików, aktywistów, liderów, autorytetów i ich nieromskich sprzymierzeńców, wierzących w ideę potrzeby stworzenia międzynarodowej instytucji, w której to Romowie będą mieć decydujący wpływ na kształtowanie wiedzy na temat Romów, nauki, kultury i sztuki.

Powstanie ERiac spolaryzowało i nadal polaryzuje⁷ badaczy zajmujących się Romami, zarówno romskich jak i nieromskich. Bo oto Romowie, dzięki finansowemu wsparciu Rady Europy, rządu niemieckiego i Fundacji Społeczeństwa Otwartego, ufundowanej przez filantropa Georga Sorosa, zorganizowali się i utworzyli instytucję, która chce adresować, wytyczać i moderować dyskursy naukowe i kulturowe dotyczące Romów w Europie. Może to brzmieć paradoksalnie wobec powszechnie funkcjonujących stereotypów dotyczących kobiet romskich. Dla wielu może być zaskoczeniem, że znaczącą rolę w tym procesie odgrywają wykształcone romskie kobiety. A są to między innymi: Angela Kocze, Ioanida Costache, Ethel Brooks, Anna Mirga-Kruszlenicka, Timea Jounghaus, Nicoleta Bitu. Lista ta stoi w jaskrawej opozycji wobec wielopoziomowej dyskryminacji, jakiej doświadczają romskie kobiety w codziennym życiu, co potwierdza wiele raportów⁸.

Problemy romskich kobiet, zwłaszcza gdy chodzi o ich udział w życiu politycznym czy publicznym, wyzwania jakie stoją przed nimi jako polityczkami czy ak-

⁵ <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/08/roma-artists-launch-art-cultural-centre-institute-berlin>

⁶ <https://eriac.org/>

⁷ Szczególnie znacząca dyskusja w tym zakresie odbywała się na łamach Internetu: <http://www.romea.cz/en/news/world/commentary-why-are-they-setting-up-a-european-roma-institute>
<https://valeriucnicolae.wordpress.com/2015/04/15/the-weird-debate-around-european-roma-institute-eri/>
<https://theconversation.com/eu-initiative-risks-turning-roma-into-entertainers-not-real-people-with-human-rights-40100>

⁸ <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/discrimination-against-and-living-conditions-roma-women-11-eu-member-states>; <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2006-0148+0+DOC+XML+V0//PL>; https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2011/11/SYTUACJA_SPOLECZNOSCI_ROMSKIEJ_W_EUROPIE.pdf; <https://rm.coe.int/zalecenie-nr-3-13-dotyczace-ogolnej-polityki-ecri-kluczowe-tematy/16808e55c5>
[www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493019/IPOL-FEMM_ET\(2013\)493019_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493019/IPOL-FEMM_ET(2013)493019_EN.pdf); <https://www.osce.org/secretariat/115941>

tywistkami są dość znane i dyskutowane w środowisku romskim i środowiskach organizacji pozarządowych, zajmujących się prawami grup mniejszościowych. Mimo przeszkód i trudności, kobiety romskie zaczynają być trwałym elementem w przestrzeni politycznej. W Polsce wśród osób legitymujących się tytułem doktora nauk są dwie kobiety pochodzenia romskiego. Kilka innych kobiet jest obecnie na etapie studiowania i opracowania swoich doktoratów. W administracji rządowej w dwóch województwach pracują dwie kobiety romskie. W obecnym Parlamencie Europejskim Livia Jaroka została wybrana na jedną z jego wiceprzewodniczących⁹. Jaroka i Viktória Mohácsi (także z Węgier) to pierwsze w historii Romki, jakie trafiły na to forum już w 2004 roku. W obecnym Parlamencie Europejskim prym wiedzie Soraya Post, Romka ze Szwecji, wybrana z Inicjatywy Feministycznej¹⁰. W październiku 2017 roku to ona zmobilizowała posłów Parlamentu Europejskiego do przyjęcia rezolucji¹¹ o charakterze nieustawodawczym na temat antycyganizmu (ang. *antigipsyism*). Eurodeputowani, głosując 470 głosami za, 48 przeciw i przy 103 głosach wstrzymujących się, podkreślili w rezolucji szczególnie trudną sytuację, w jakiej znajduje się 12 milionów Romów żyjących w UE. Nierówność wobec prawa, jaka ich dotyka, niszczenie mienia, przymusowe eksmisje, niedopuszczalnie powolne dochodzenia w sprawach przestępstw popełnianych z nienawiści i innych przestępstw przeciwko Romom lub odmowy dostępu do opieki społecznej, edukacji, opieki zdrowotnej i zatrudnienia jest nie do zaakceptowania. Soraya Post zaproponowała utworzenie Komisji Prawdy i Pojednania (Truth and Reconciliation Commissions) na szczeblu unijnym i krajowym oraz zainicjowanie długoterminowych kampanii uświadamiających prześladowania i wykluczenia Romów na przestrzeni wieków¹².

Wspomniany ERIAC w Berlinie jest zarządzany przez dwie wykształcone Romki – Timeę Junghaus i Annę Mirgę-Kruszelnicką. Prężnie działająca romska organizacja lobbująca i rzecznicza European Roma Grassroot Organization (ERGO)¹³ w Brukseli jest z powodzeniem kierowana przez czeską Romkę, Gabrielę Jamen Hrabanową. Wśród romskich studentów również przeważają kobiety. Na Central European University w Budapeszcie od 2005 roku średnio 10 Romów rocznie bierze udział w Programie Roma Access Program/Roma Graduate Preparation Program¹⁴. Oznacza to, że obecnie studia te ukończyło około 130 osób,

⁹ <http://www.romea.cz/en/news/world/livia-jaroka-becomes-first-ever-romani-vice-president-of-the-european-parliament>

¹⁰ <http://www.errc.org/news/in-conversation-with-soraya-post>

¹¹ <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20171020IPR86577/anti-gypsyism-meps-demand-more-efforts-needed-to-combat-discrimination>

¹² <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20171020IPR86577/anti-gypsyism-meps-demand-more-efforts-needed-to-combat-discrimination>

¹³ <http://ergonetwork.org/>

¹⁴ Więcej informacji na temat: *Roma Graduate Preparation Program*: <https://romanistudies.ceu.edu/roma-graduate-preparation-program>

w tym większość to kobiety¹⁵. Romski Fundusz Edukacyjny z Budapesztu (Roma Education Fund¹⁶) w 2017 roku wsparł stypendiami 1239 studentów romskich z prawie 16 krajów¹⁷. Większość tych stypendiów pozyskują Romki. W 2017 roku było to 721 (58%), przy 518 (42%) stypendiów dla mężczyzn. W Polsce konkurs stypendialny dla studentów pochodzenia romskiego obsługiwany jest od 2004 roku przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku¹⁸. Program stypendialny kierowany jest do osób studiujących na uczelniach lub będących słuchaczami kolegów nauczycielskich, nauczycielskich kolegów językowych i kolegów pracowników służb społecznych. Stypendia motywują młodych ludzi do podejmowania nauki na studiach wyższych I, II i III stopnia i osiągania jak najlepszych wyników w nauce. Zgodnie z danymi Związku Romów w Polsce za lata 2004–12, absolwentami studiów licencjackich zostało 58 Romów, w tym 40 kobiet. Z kolei studia magisterskie ukończyło 51 studentów, w tym 41 kobiet¹⁹. Komitet Ekspertów ds. Romów w Radzie Europy (CAHROM) w sprawozdaniu tematycznym podaje, iż 66% beneficjentów stypendiów dla studentów romskich to kobiety, a na ok. 100 asystentów edukacji pracujących w Polsce 71% to Romki²⁰. Ta aktywna i świadoma grupa kobiet w edukacji, to w dużej mierze kobiety z grupy Bergitka Roma i z mieszanych rodzin. Kobiety z grup bardziej tradycyjnych również podejmują trud zdobycia edukacji, bo właśnie edukacja i praca jest dla nich szansą na zmianę lub wyjście ze środowiska, które często samo pozbawia ich szans na awans społeczny.

Wzrost liczby wykształconych Romek jest pozytywnym trendem. Nadal jednak edukacja i płynące z niej szanse awansu społeczno-zawodowego pozostają nieosiągalne dla wielu romskich kobiet. System edukacji środowisk zmarginalizowanych, tak jak Romów, a w szczególności kobiet romskich, należy zmieniać, wzmacniając pozytywny trend udziału i aktywności kobiet romskich. Konieczne jest apelowanie do władz o włączanie mniejszości w działania na rzecz społeczności lokalnych. O większe uczestnictwo w ciałach decyzyjnych do właściwych podmiotów: polityczek i polityków reprezentujących społeczeństwo większościowe czy tych osób będących feministami. W moim przekonaniu to jest droga, która powinna się stać drogą rozwoju dla znacząco większej liczby romskich kobiet, niż jest to obecnie. Przy czym nie powinna to być droga, która stawia przed romskimi kobietami alternatywę – albo rozwój i asymilacja, w znaczeniu źle pojętej nowoczesności, albo dyskryminacja i wykluczenie w znaczeniu przy-

¹⁵ <https://romanistudies.ceu.edu/roma-graduate-preparation-program>

¹⁶ <http://www.romaeducationfund.org/>

¹⁷ Raport REF, <http://www.romaeducationfund.org/news/ref/ref-presents-its-2017-annual-report>

¹⁸ <http://www.romowie.com/>

¹⁹ Justyna Matkowska, *Sytuacja i tożsamość etniczna kobiet romskiego pochodzenia „Romano Atmo”* 2016, nr 5.

²⁰ <https://rm.coe.int/1680651475>

wiązania do 'tradycji', rozumianej tutaj bardziej jako brak szansy. Państwo, władze lokalne, organizacje międzynarodowe, takie jak OSCE/OBWE, czy wreszcie romskie organizacje, wspierając ten trend rozwoju i to w takiej formie – dawania szansy większej liczbie romskich kobiet i to na różnych poziomach partycypacji – w istotny sposób mogą przyczynić się do osłabienia tego, co jest nadal powszechne – wielopoziomowej dyskryminacji kobiet romskich.

Edukacja i jej wspieranie jest taką drogą dawania szansy. Wykształcone kobiety romskie mogą aktywnie i samodzielnie działać na rzecz równości i eliminować przejawy – coraz bardziej przebijającego się do świadomości większości – antycyganizmu²¹ (ang. *antigypsyism*). Jednocześnie walka z antycyganizmem²² (szczególny rodzaj rasizmu wymierzonego w grupy określane jako Romowie, Cyganie), z dyskryminacją kobiet romskich, pozostaje nadal jednym z wyzwani. Przykładem antycyganizmu w mediach głównego nurtu jest np. informowanie społeczeństwa o migracjach romskich, które stereotypowo się kryminalizuje (informując głównie o problemach dot. handlu ludźmi i wykorzystywaniu kobiet i dzieci) albo patologizuje, pokazując je w kontekście obciążeń dla systemów opieki społecznej (korzystanie w Wielkiej Brytanii z tzw. benefitów). Wszystko to wzmacnia negatywne stereotypy na temat Romów. Badania pokazują jednak coś innego – migracje rodzin romskich mają podobne uzasadnienie i formy, jak w przypadku migracji nie-Romów – Gadziów. To co wyróżnia Romów to ich społeczna 'widoczność', kolektywizm migracji, bo Romowie migrują całymi rodzinami, korzystając z rozbudowanych sieci migracyjnych²³.

Przejawem antycyganizmu i jawnej dyskryminacji krzyżowej, a więc na tle genderowym i etnicznym, bardzo silnie ingerującego w życie kobiet jest dostęp do opieki zdrowotnej. Najbardziej widoczny jest w dziedzinie zdrowia reprodukcyjnego i macierzyńskiego.

Jednym z najbardziej rażących naruszeń praw kobiet romskich była przymusowa sterylizacja. Udokumentowane przypadki sterylizacji kobiet romskich miały miejsce w przeszłości w Czechach, na Węgrzech, na Słowacji, w Szwecji, w Norwegii i w Niemczech, a w Uzbekistanie ostatnio w 2007 roku²⁴. Od kilku lat

²¹ <http://antigypsyism.eu/>

²² Antycyganizm jest szczególnie trwałą, brutalną, nawracającą i powszechną formą rasizmu, ideologią opartą na wyższości rasowej, formą odczłowieczenia i rasizmu instytucjonalnego, pielęgnowanego przez dyskryminację historyczną, która wyraża się między innymi poprzez przemoc, mowę nienawiści, wykorzystywanie, stygmatyzację i najbardziej rażącą odmianę dyskryminacji. Definicja Europejskiej Komisji Przeciwno Rasizmowi i Nietolerancji: <https://rm.coe.int/zalecenie-nr-3-13-dotyczace-ogolnej-polityki-ecri-kluczowe-tematy/16808e55c5>

²³ Kamila Fiałkowska, Michał P. Garapich, Elżbieta Mirga-Wójtowicz, *Continuity or change – anthropological analysis of Polish Roma migration paths to Great Britain. Raport z badań*, 2018: <http://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/Migracje-Rom%C3%B3w-PL.pdf>

²⁴ <http://www.errc.org/reports-and-submissions/coercive-and-cruel-sterilisation-and-its->

kobiety romskie coraz głośniej wypowiadają się na temat swoich doświadczeń związanych z przymusową sterylizacją. Świadomość takich nadużyć i łamania praw człowieka względem kobiet romskich powinny zająć się odpowiednie ciała, w których, jak wynika z raportów ODIHR, kobiety romskie nadal nie są wystarczająco reprezentowane. Dodatkowo praktyki kulturowe, tradycja romska²⁵, w której funkcjonują, znacznie ograniczają je w zaangażowanie polityczne i publiczne.

Co więc należy czynić w tym obszarze? Wskazań jest wiele, szwankuje zaś ich realizacja i jest to związane z prostym faktem – Romowie nie są liczącą się siłą polityczną. A ma to związek z edukacją, a raczej jej brakiem – przykłady wymienione wyżej wskazują dobitnie, że wiele można zmienić, jeśli mielibyśmy więcej wykształconych reprezentantów, w tym kobiet romskich.

Pytaniem jest na przykład, co i w jakim stopniu udało się wcielić w życie z konkluzji spotkania konsultacyjnego aktywistek Romskich i Sinti (12 romskich liderki i aktywistek z Europy) zorganizowanego przez ODIHR w maju w 2015 roku w Warszawie²⁶. Wypracowano wówczas szereg rekomendacji dla Punktu Kontaktowego dla Romów i Sinti w ODIHR²⁷, przypomnę tylko niektóre z nich:

- Konieczność wzmocnienia politycznej pozycji kobiet romskich i Sinti po to, aby ich udział społeczny i publiczny stał się powszechny. Promowanie i ułatwienie udziału kobiet romskich w programach dotyczących edukacji wyborców, obserwacji wyborów i kandydatury politycznej.
- Promowanie uczestnictwa kobiet romskich i Sinti w organach administracji publicznej i organach doradczych na poziomie lokalnym i krajowym.
- Zorganizowanie regionalnej sieci kobiet jako metody wymiany doświadczeń i dobrych praktyk, co może przyczynić się do tworzenia sieci na poziomie międzynarodowym.
- Zwiększenie możliwości zawodowych i rozwoju młodych kobiet romskich i Sinti poprzez poprawę dostępu do szkolnictwa wyższego, ułatwianie kontaktów i wymianę wiedzy z bardziej doświadczonymi aktywistami.
- Zwiększenie widoczności i wpływu liderki kobiecej Romów i Sinti w międzynarodowych debatach. Wsparcie aktywistek romskich, tak aby przewy-

consequences-for-romani-women-in-the-czech-republic-1966-2016.

Zobacz także: https://www.osce.org/odihr/sterilization_report

<http://feminoteka.pl/romskie-kobiety-w-czechach-opowiadaja-o-doswiadczeniu-przymusowej-sterylizacji/>

²⁵ Andrzej Mirga, Lech Mróz, *Cyganie: odmienność i nietolerancja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

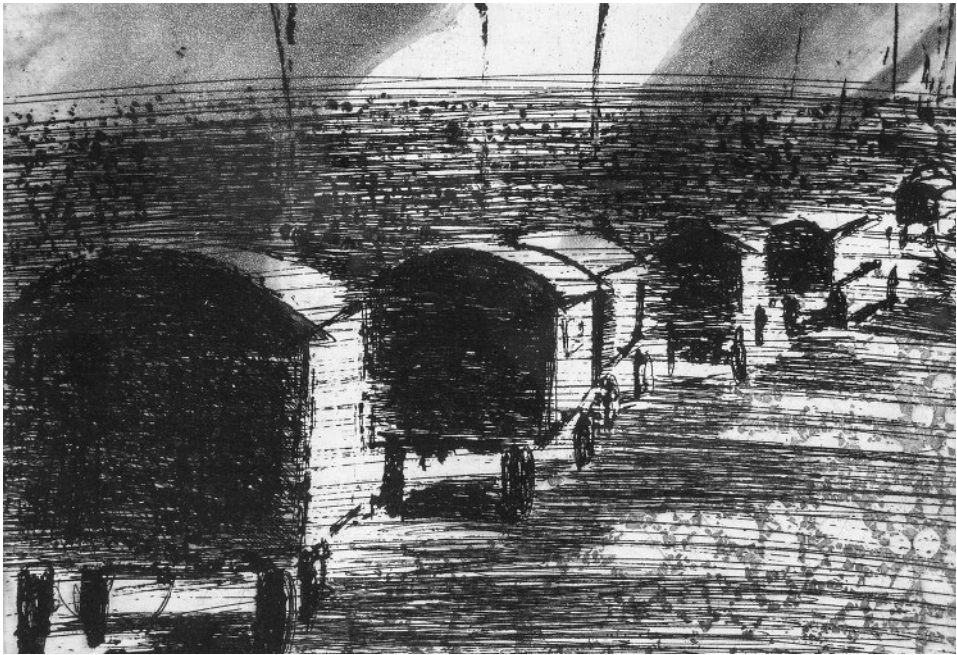
²⁶ <https://www.osce.org/odihr/158801>

²⁷ Punkt kontaktowy działa z legitymacji przyjętego w 2003 roku przez wszystkie kraje członkowskie OBWE – Planu działania OBWE na rzecz poprawy sytuacji Romów i Sinti (OSCE Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti). Przyjęte stanowiska i rekomendacje kierowane są do krajów członkowskich w celu uwzględnienia ich podejmowanych działań na rzecz Romów i Sinti.

ciężyc bariery językowe i edukacyjne, które mogą przeszkodzić im we wzięciu udziału w międzynarodowych debatach i konferencjach.

Te pytania i rekomendacje nadal są aktualne i pewnie jeszcze długo takie pozostaną. W Polsce przez ostatnie prawie 15 lat działania programów rządowych²⁸ i unijnych wykształciła się spora grupa młodych Romów, operatywnych i aktywnych, doświadczonych i zmobilizowanych do działań na rzecz rozwoju i podniesienia poziomu edukacji i aktywizacji społeczności romskiej. Z moich obserwacji wynika, że w większości są to kobiety, liderki organizacji pozarządowych, asystentki romskie, studentki. Być może teraz jest czas, by nastąpiła w społeczności romskiej pewnego rodzaju zmiana pokoleniowa w sferze kontaktów i negocjacji, tak wewnątrz samej społeczności Romów, jak i w kontaktach z władzami – lokalnymi, krajowymi i międzynarodowymi. Co również ważne, możliwość dyskusji i wymiany doświadczeń, także, a może przede wszystkim z innymi kobietami i polityczkami budującymi kobiecą solidarność pomimo podziałów czy granic etnicznych, która poniekąd się dzieje, dobrze wróży na przyszłość.

²⁸ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie>

Tabor, akwaforta/karton, wyk. K. Kaja, 1992 r.
Zbiory Muzeum Etnograficznego w Tarnowie (fot. R. Moździerz)